

A Drávaszög

A második világhégesben a drávaszögi és a szlavóniai magyarság ősi lakhelye is felperzselődött. A „felszabadító” Tito-partizánosztogok e vidékre is kiterjesztették a Bácskában és Bánátban elkezdett magyarelles megtorlást. Az áldozatok számát ma sem tudjuk pontosan, de feltehetően mintegy százra tehető. A háború, az azt követő atrocitások, a félelem légköre, a kivándorlás oda vezettek, hogy az 1948. évi jugoszláv népszámlálás eredményei szerint a Drávaszögben élő magyarság száma 7200 fővel, 14,9 százalékkal csökkent. Ez a tény annál is fájóbb, mert 1941-ig a magyarság részaránya a Drávaszög egészében folyamatosan növekedett, s elérte a 46,6 százalékot, ami relatív többséget jelentett a horvátokkal, a szerbekkel és a németekkel szemben.

A második világháború után a hivatalos statisztika (1948) szerint a jugoszláviai magyarság száma 496 492 fő volt. Ebből 51 399 személy Horvátországban, ezen belül 16 945 fő a Drávaszögben élt. A jugoszláviai magyarság számához képest „...a horvátországi magyarság vesztesége 50,5%-os. A szövetségi átlagot többszörösen meghaladó csökkenés oka valószínűleg az, hogy a szörványvidéken az elvándorlás és főként a beolvadás, önfeladás üteme és intenzitása jóval gyorsabb, mint a vajdasági tömbben.”¹

A második világháború után a Tito-adminisztráció a Duna és Száva folyók között fekvő Szerémséget elvette Horvátországtól és a Szerbiához tartozó Vajdasághoz csatolta. Ekkor kapta meg Horvátország, mintegy kárpótlásul, a Drávaszöget, az ún. baranyai háromszöget. A németek kitelepítése után hathatós állami ösztönzéssel megindult a szerbek betelepülése a vidékre, ami nemcsak az etnikai összetétel megváltozására volt hatással, hanem további fogyatkozására is. 1953-ban már csak 47 711 magyart számláltak össze Horvátországban, 1961-ben (a Szerémség nélkül, de a Drávaszöggel együtt) 42 347-et, 1971-ben pedig mindössze 35 448-at, ami azt jelenti, hogy alig két évtized alatt a horvátországi magyarok száma csaknem kétharmadára csökkent.

A legtöbb magyar a Pélmonostor székhelyű, az egykori járásnak megfelelő közigazgatási egységben élt (1971-ben 13 473 fő), számuk azonban a következő évtizedben tovább csökkent, és az 1981. évi népszámlálás szerint már a tízezet sem (9920 fő) érte el. Ez 26 százalékos csökkenést jelent egyetlen évtized alatt.²

¹Eger György: Régió, etnikum, vallás (Demográfiai és településtörténeti tanulmányok) Bp. 1993. Anonymus K. 12. l.

Az etnikai fogyatkozást jóval felülmúló statisztikai „deficit” okai közt nyilván ott szerepel az is, hogy az 1961-es népszámláláskor bevezettek egy új „nemzeti” kategóriát, a „jugoszláv”-ot. Ennek következtében 1981-ben például 8397-en vallották magukat jugoszlávnak a Drávaszögben, ami a lakosság 15,7 százalékát jelenti. Egy részük kétségkívül magyar vagy magyar származású. Ezt tekintetbe véve az ugyanezen a népszámláláson összeírt alig tízezres drávaszögi magyarság számát mintegy 12 ezer főre tehetjük, arányukat pedig az összlakosságon belül 22–23 százalékra. A horvátországi magyarságnak tehát már csak a kisebbik része, alig 39 százaléka él a Drávaszögben. A 34 drávaszögi községből kilenc településen – Csúzán, Kiskőszegen (Batina), Kopácson, Laskón, Nagydobolyán, Sepsén, Újbezdanon, Várदारócon, Vörösmarton – volt 1981-ben (52,8–94,4%-os) többségben a magyarság. Megroppanása, kisebbségbe kerülése az egykor magyar többségű térségben, a Drávaszög szívében az 1948–1981-es periódusban megy végbe, ezen belül is főként az időszak második felére tehető. A magyarság elvándorlását és beolvadását minden bizonnyal jelentősen elősegítették az 1959-es jugoszláviai változások (a gazdaság és politika liberalizálása, a magánvállalkozás engedélyezése és a külföldi munkavállalási lehetőségek a hatvanas évektől stb.). Ez a tendencia már kimutatható az 1971-es népszámlálásban (a magyarság aránya 1948-hoz képest 7,8%-kal romlik, a horvátok mellett a szerbekkel szemben is kisebbségbe szorul az egész Drávaszögben).³

Jelentős számú magyar élt még 1981-ben a szlavóniai községekben (járásokban), így Eszéken 3520, Vinkovciban 1880, Vukováron 1421, Zágrábban 1130 fő. A hajdani magyar kikötő, Fiume (Rijeka) egykor népes kolóniájából (6493 fő) mindössze 455 lélek maradt.

A legutóbbi, 1991. márciusi népszámlálás szerint már csak 22 355 fő, azaz Horvátország lakosságának mindössze fél százaléka vallotta magát magyarnak. A Drávaszögben ekkor 54 265 lakos élt, s ennek már csak 17 százaléka volt magyar. A horvátok aránya 42, a szerbeké 25, az egyéb kategóriákba (jugoszláv, német, albán) sorolhatóké 16 százalék. A Horvátországi Magyarok Szövetsége a népszámlálás adatánál jóval többre, mintegy 40 ezerre becsülte a horvátországi magyarok számát.

A hivatalosan számbavett 22 ezer magyarnak csak a fele élt többé-kevésbé homogén nemzetiségi környezetben – a Drávaszögben –, részesülhetett anyanyelvi iskoláztatásban, olvashatott magyar sajtót, ápolhatta nemzeti kultúráját. Az a rész, amely a már említett magyar többségű falvakban élt, továbbá a Drávaszögtől délre fekvő Kelet-Szlavónia ősi magyar településein, Kórógyon, Szentlászlón, Harasztin, Dályhegyen.

A magyarok számának csökkenésére az elmúlt évtizedekben a már említett okokon kívül különösen negatívan hatott a magyarországi Ormánságéhoz hasonló egykézés, a környező országoknál magasabb életszínvonal, a jómód, a jugoszláv „nemzetiségűekhez” való önkéntes csatlakozás, a tömeges külföldi munkavállalás és paradox módon a

²Merki Ferenc: A Horvát Szocialista Köztársaság magyar nemzetiségi iskolahálózatának fejlődése 1968–1984. = Horvátországi Magyarok Szövetsége, Évkönyv, 6. 1984. Eszék. 64. l.

³Eger György i. m. 16. l.

kisebbségi helyzet kedvező alakulása is. Horvátországban ugyanis, Szlovéniához hasonlóan – Bosznia-Hercegovinával, Macedóniával és Crna Gorával (Montenegró) ellentétben már 1949-ben lehetővé tették a kisebbségek vertikális, nemzetiségi alapon történő szerveződését. A horvátországi magyarság asszimilációja ennek ellenére is folytatódott. „Az itteni magyarokra teljes mértékben igaz az a szörvényben élő kisebbségekre vonatkozó megállapítás, miszerint minél kisebb számban élnek egy településen, annál könnyebben asszimilálódnak. ... Jelentős mértékben rontja a horvátországi magyarság helyzetét, hogy Eszéktől nyugatra nincs egyetlen magyar tannyelvű iskola sem.”⁴

A Drávaszögi magyarság munkaképes lakosságának nagy része évtizedek óta ingázó: Eszék, Dárda és Pélmonostor gyáraiban, intézményeiben talál munkát. A foglalkoztatás szempontjából kiemelkedő jelentőségű az 1697-ben alapított hajdani Habsburg-főhercegi uradalom Bellyén, ahol a jogutód Agráripari Kombinát számos üzemében – növénytermesztés, állattenyésztés, cukorgyár, hús- és tejfeldolgozás stb. – magyarok százzal találtak munkát. A szlavóniai magyarságnak Eszék, Vinkovci és Vukovár üzemei adtak munkát. Az ősi Rétfalu már a második világháború után Eszék külvárosává vált, szorgos magyar lakói évtizedekig a szlavón főváros gyárainak, üzemeinek legjobb munkásai voltak.

A kilenc drávaszögi magyar többségű községből négy – Csúza, Kopács, Laskó, Várdaróc – református, a többi római katolikus. A második világháború alatt a drávaszögi plébániák a pécsi egyházmegyéhez kerültek vissza. Helynök vezetésével 1951-ig ott is maradtak, amikor is a szerémségi püspökség fennhatóságával apostoli kormányzót kaptak. „A Szentszék a területet végérvényesen a szerémi püspökségbe olvasztotta az észak-szerémi esperességgel együtt. A Drávaszögben az elmúlt hetven évben a katolikus hívők száma a 2/3-ára fogyott: ma mintegy 20 000-en vannak 10 plébániában.”⁵

A reformátusok 1945 és 1991 között a Jugoszláviai Református Egyház baranyai-szlavóniai egyházmegyéjéhez tartoztak. Ehhez kapcsolódnak a kórogyi és a szentlászlói gyülekezetek is. A nyolcvanas évek végén mintegy háromezer volt a Drávaszögben és Szlavóniában élő magyar reformátusok száma.

1949. november 27-én Eszéken a Népegyetem nagytermében Horvátország magyarlakta vidékeinek 174 küldötte gyűlt össze, hogy megalakítsa a HMSZ-t, akkori nevén a Horvát Népköztársasági Magyar Kultúr- és Közoktatási Szövetséget. Célja: összefogni a magyarságot, támogatni törekvéseit, gondjainak megoldását, a magyar iskolák, művelődési egyesületek, kiadói, tájékoztatási intézményeinek szövetségeként segíteni a magyarság fennmaradását. A kultúrsvövetség első elnökének Österreicher Sándort választották, alelnöknek Fehér Istvánt, illetve Kartalija Máriát, ügyvezető titkárnak Vörös Lászlót. A szövetség a hatékony munka érdekében tizenegy szakosztályt – szervezési, művelődési, irodalmi és népművészeti, népnevelési, rendezvényszervező, sajtó –, gazdasági, ifjúsági, zene-tánc-, drámai, valamint könyvtár – alakított.

⁴Sebők László: A horvátországi magyarok... i. m. 123. l.

⁵Sebők László: A katolikus egyházszerkezet... i. m. 82. l.

„A vertikálisan szerveződött Horvátországi Magyarok Szövetsége negyven éven át igyekezett kielégíteni a Horvátországban élő, magyarul jól vagy törve beszélő mintegy 40 000 ember igényeit, szem előtt tartva nemzeti, állampolgársági és összemberségi feladatait a közös célok körüli tömörüléssel. Tette mindezt az óvódák, általános iskolák, középiskolák, amatőr művelődési egyesületek, ösztöndíj-politika, tankönyv- és irodalmi kiadványok, a tájékoztatás terén, a társadalmi-politikai szervezetekkel való jó együttműködés feltétele mellett. E feladatokra, a magyar nemzetiség megmaradásának létfontosságú mozgásköre kitöltésére a horvát kormány és a Szábor mindig biztosította a szükséges anyagiakat, bár az idén e területen gondok mutatkoztak, tekintettel a nehéz gazdasági helyzetre, ami lelassította munkánkat. Ezt a gondot leszámítva, létünk anyagi feltételeinek biztosításával ez a köztársaság bebizonyította, hogy nemzetiségi politikáját komolyan veszi és be is tartja.”⁶

A szövetség megalakulásának időpontjával egyidőben jelent meg négy oldalon, öt-ezer példányban Kartalija Mária szerkesztésében a szervezet lapjának, a Magyar Néplapnak az első száma. „A Magyar Néplap – olvasható a programadó vezércikkben – állandóan foglalkozni kíván a magyar kisebbségünket érdeklő ügyekkel, mind kulturális, mind gazdasági kérdéseink megvitatásával és e téren kivívott eredményeinket kívánjuk visszatükröztetni.”⁷

A Néplap valamivel több mint egy évig, pontosan 1950. december 31-ig rendszeresen megjelent, de ekkor megszűnt. 1952. március 15-én jelent meg Malušev Svetozar (Cvetkó) írói néven Kiss Flórián szervezői és szerkesztői gondozásában a Magyar Képes Újság első száma. Az újság szellemiségére Kiss Flórián mellett olyan alkotók vigyáztak, mint Sinkó Ervin és Debreczeni József, valamint Hangya András, a kitűnő festőművész. 1954-től új köntösben, fényes borítólappal lát napvilágot a lap, s a következő évtizedekben már Herceg János, Laták István, Dévavári Zoltán, Lévay Endre, Petkovics Kálmán is rendszeresen publikált benne.

1971-ben Zágrábból Eszékre költözött a lap szerkesztősége, az új főszerkesztő Tausz Imre lett. A Magyar Képes Újság ebben az időben a délvidéki magyarság egészéről és az anyaországi eseményekről is igyekezett folyamatosan tájékoztatni olvasóit. Általában 2500–3800 példányban jelent meg, példányainak egy része a bácskai és a bánáti magyarlakta településekre is eljutott. A hetvenes évektől rendszeresen tartott a szerkesztőség ún. „élőújságokat”, író-olvasó találkozókat, s rendre ott volt a különböző pályázatok, versenyek kezdeményezői között is. 1983-ban megkezdte kiadói tevékenységét is – irodalmi és néprajzi munkákat jelentetett meg –, a nyolcvanas években pedig már a helyi magyar rádió- és tévéadások munkáját is segítette, és jó úton haladt, hogy a horvátországi magyarság szellemi központjává váljon. Ezt a folyamatot szakította meg aztán az 1991-ben kitört háború.

⁶Csörgits József: Negyvenéves a Horvátországi Magyarok Szövetsége = Horvátországi Magyarok Szövetsége. Évkönyv 11–14. HMSZ, 1989–1992. Eszék. 19. l.

⁷Lábadi Károly: A Magyar Néplap = Horvátországi Magyarok Szövetsége. Évkönyv 2. 1980. Eszék. MHSZ. 68., 70. l.

A horvátországi, illetőleg a drávaszögi magyar- és vegyeslakta falvakban a második világháború befejeztével még 1945-ben, a horvát iskolákkal egyidőben, megnyíltak a magyar tannyelvű iskolák. A legtöbb gondot a tanítóihiány okozta; gyakran megtörtént, hogy egy tanító két iskolában is tanított. Ebben az időben Horvátország területén csak négy-, illetve hatosztályos általános iskolák alakultak, a továbbtanulni vágyó fiatalok a közeli Vajdaság gimnáziumaiba és szakközépiskoláiba jártak a baranyai szülők nem kis anyagi áldozatvállalásával. Az 1949/50-es tanévben Horvátországban 21 magyar iskola működött 1531 tanulóval, a pedagógusok száma 26 volt. Az iskolák túlnyomó többsége hatosztályos volt. Ugyanebben a tanévben nyílt meg Vörösmarton az első magyar nyelvű hétosztályos iskola, akkori nevén az algimnázium. Az 1951/52-es tanévben az iskolák száma már 28, a tanulóké 1544, a pedagógusoké 44.

Az ötvenes évek második felében állandóan szaporodott a magyar iskolák és tagozatok száma, és ezzel párhuzamosan a tanulók és a pedagógusok létszáma is növekedett. Ugyanakkor tanító- vagy tanulóhiányra hivatkozva bezárták a magyar iskolát Budakovácson, Újgrácson, Lacházán és a Dárdai-réten. Az 1965/66-os tanévben a tanulók számában jelentős csökkenés következett be (1036), de a következő tanévben a tagozatok száma növekszik, és már működik 4 nyelvápoló csoport is, a pedagógusok száma pedig 62-re emelkedett.⁸

„A hatvanas években országszerte központosították és önállósították az általános iskolákat. Egymás után készültek el az új épületek, javult a tanszerellátás, és nagy erőfeszítéseket tettek az oktató-nevelő munka korszerűsítésére. Sajnos, ebben a versenyben az aránylag kis létszámú, osztatlan tagozatokkal rendelkező, szakemberhiánnyal küszködő nemzetiségi iskolák lemaradtak. A tanulók és tagozatok száma fokozatosan csökkent. Pedagógusaink egy részét visszavonzotta a Vajdaság, helyükre más nem jött, így megszűnt a magyar tagozat több vegyeslakta baranyai (drávaszögi) és szlávóniai faluban. Népünk körében általában csökkent az anyanyelv és az anyanyelvű oktatás iránti érdeklődés. Mindjobban terjedt az a téves felfogás, hogy gyermekeink jövőjét csak horvát vagy szerb nyelvű iskolai oktatással biztosíthatjuk.”⁹

Szülői kérésre vagy szülői beleegyezéssel szűntek meg a hatvanas években a magyar tagozatok Hercegszöllősen, Jagodnjakréten, Kőben, az Eszékhez csatolt Rétfaluban, Mirkovácon, Bellyén, Harasztiban és Nagypiszanicában. A tanulók és tagozatok számának csökkenését, illetve alakulását jól illusztrálja az alábbi összevetés: az 1967/68-as tanévben 46 tagozaton 1006, az 1977/78-as tanévben 58 tagozaton mindössze 859 magyar gyermek tanult. „Erre az időszakra jellemző az *anyanyelvápoló iskolák, illetve tanulócsoporthoz* számának ugrásszerű növekedése. Míg az 1967/68-as tanévben anyanyelvápolással két iskolában mindössze 42 tanulót öleltek fel, az 1977/78-as tanévben 26 iskolában összesen 1167 tanuló vett részt anyanyelvápolásban, és velük 24 pedagóg-

⁸Tóth Lajos: A magyar tannyelvű oktatás négy évtizedes fejlődése a Horvát Szocialista Köztársaságban. = Horvátországi Magyarok Szövetsége Évkönyv 11–14. Eszék, 1989–1992. HMSZ. 67. l.

⁹Merki Ferenc: A magyar tannyelvű iskolahálózat fejlődése a Horvát Szocialista Köztársaságban 1967–1977. = Horvátországi Magyarok Szövetsége Évkönyv. 1. Eszék. 1979. HMSZ, 90–91. l.

gus foglalkozott. Ezen a téren tehát jelentős haladás tapasztalható, bár ez csak némileg pótolja az anyanyelvű oktatás hiányát.¹⁰

Ugyanebben a tanévben Faragó Ferenc tanügyi tanácsos adatai szerint Horvátországban hat magyar és kétnyelvű óvodában 156 gyermek, tizennégy általános iskolában 859 tanuló járt, a középiskolás hallgatók száma 158 volt.¹¹

Az 1969/70-es tanévben a pélmonostori Középiszkolai központban 2 tagozatot húsz tanulóval. Eleinte a magyar nyelv és irodalom mellett csak néhány tantárgyat oktattak magyarul. A fiatalok a közgazdasági és ipari tanulói szakmák közül választhattak, majd az 1973/74-es tanévtől megnyílt a gimnáziumi tagozat is 43 első és 40 második tanulóval. Két évre rá már a harmadik osztályban is megindult a kétnyelvű oktatás.¹²

Az 1989/90-es tanévben tíz magyar és kétnyelvű óvoda működött a Drávaszögben 234 gyermekkel, a tizenegy általános iskolába 661 tanuló járt, a középiskolások száma 149 volt. Tizenkilenc általános iskolában folyt anyanyelvápolás, 1008 tanuló részesült benne.^{12/a}

Magyar nyelvű óvoda: Csúzán, Vörösmarton, Laskón, Várdarócon, Kopácson és Kórógyon; kétnyelvű: Hercegszöllősen, Kiskőszegen, Pélmonostoron és Szentlászlón működött. Az általános iskolák közül négyosztályos magyar nyelvű Csúzán, Sepsén, Várdarócon, Kopácson; nyolcosztályos magyar nyelvű Vörösmarton, Laskón, Kórógyon, Újbezdában, Dályhegyen; kétnyelvű Hercegszöllősen és Kiskőszegen. Horvát tannyelvű iskolák, amelyek heti három-négy órában oktatják a magyar nyelvet: Darázson, Pélmonostoron, Dárdán, Bellyén, Szentlászlón, Marincin, Jankovcin, Apátiban, Selciben, Ivanivcin, Lacházán, Viroviticán (Verőce) Nagypiszanicán, Gradicán, Budakócon, Újgrábócbán és Eszéken található. Ebben a tanévben az oktatási intézményekben 124 pedagógus működött. Az 1978 és 1990 közötti tizenkét esztendőben megszűnt a négyosztályos magyar iskola Karancson, Darázson és Szentlászlón, s megszűnt a magyar anyanyelvápolás a következő szórványközségekben: Terezino Polje, Bazije, Rezovac, Bedenik, Dezsanovci.

A második világháború után évekbe telt, amíg a horvátországi magyarság megszervezte művelődési életét. A szervezőmunka kezdeményezője a Horvátországi Magyarok Szövetségének jogelődje, a Kultúrszövetség volt. 1949 végétől sorra megalakultak csaknem minden magyarlakta faluban a kultúregyesületek négy-öt-hét szakcsoporttal. A színjátszók mellett énekkarok, tánc- és zenei, ifjúsági (úttörő) együttesek, folklórcsoportok, olvasóköri és ún. népegyetemek jöttek létre. Az öntevékeny színjátszók elsősorban népszínműveket adtak elő (Lúdas Matyi, János vitéz, Liliomfi, A sárga csikó, A falu rossza stb.), s csak az ötvenes évek közepén merült fel a hatalom igénye, hogy a politikamentes szórakoztatás helyett ideológikusabb töltésű népművelést szorgalmazzon az együttesek körében a magyar Kultúrszövetség. A magyarság művelődési életé-

¹⁰Tóth Lajos i. m. 69. l.

¹¹Faragó Ferenc: Magyar nyelvű oktatás a Horvát Köztársaságban. Kézirat, 1993

¹²Pasza Árpád: Tizenöt éves a pélmonostori középiskola magyar tagozata. HMSZ Évkönyv. 5. 1983. Eszék, 95–101 l.

^{12/a}Faragó Ferenc i. m.

nek gazdagságát jelzi, hogy 1950 elején Horvátországban már 83 egyesület működött, ebből 62 kulturális, 12 vadásztársaság, valamint 9 sport- és testnevelési jellegű. Zágrábban már 1946. január 20-án újjáalakult a két háború között működött Magyar Kultúr Kör, amely 1954. április 4-én felvette az Ady Endre Magyar Kultúrkör – Zágráb elnevezést. 1951. június 3-án rendezték meg a horvátországi magyarság fesztiválját Eszéken, amelyen 13 egyesület 350 szereplője vett részt. „1952 júniusában Palicson került sor egy mindmáig egyedülálló nagyszabású rendezvényre: a jugoszláviai magyar ünnepi játékokra, könyvkiállítással. Mivel a horvátországi magyarok 20–25%-a nem tudott magyarul írni-olvasni, sok helyen a szöveget horvát helyesírással írták le, de betanulásával, elmondásával irodalmi nyelvtudásukat erősítették-fejlesztették, így a művészileg kevésbé értékes darabok előadása, meghallgatása is nagyban hozzájárult az anyanyelv megtartásához és ápolásához.”¹³

Már ezekben az években is rendszeresen szerepeltek a szomszédos Bácskából a Szabadkán, Zomborban és Bácsstopolyán működő népszínházi társulatok Eszéken és a szlavóniai magyarlakta falvakban. Gyakori vendégek voltak e tájakon szintén a Bácskából, Horgosról, Bajmokról, Csantavérről a táncos-dalos műsorokkal fellépő „gyöngyösbokréták” műkedvelő csoportjai is. „1950 őszén a szabadkai Népszínház két tagja Kiskőszegre (Batinára) költözött. Lelkes munkájukkal nemcsak a színjátszócsoporthoz előadásainak színvonalát emelték magasra, hanem színészképző stúdiót is vezettek, így egy időben (1953 tavaszán) volt olyan elképzelés, hogy ott alakul majd ki a horvátországi magyar színjátszás központja egy félig műkedvelő, félig hivatásos tagokból álló társulattal, amely rendszeresen járná a baranyai-szlavóniai magyar településeket. Gyapjasék elköltöztek, így az önálló horvátországi magyar színtársulat ügye is lekerült a napirendről.”¹⁴

A Horvátországi Magyarok Szövetsége már a hatvanas évek elején felismerte a népi kultúra, a hagyományápolás művelődési jelentőségét, és 1967 júliusában Kórógyon megrendezte az első néptánc-tanfolyamot, amelyen környékbeli fiatalok is részt vettek. Így szerveződött meg a kórógyi, a szentlászlói néptáncsoport. 1971-ben a Horvátországi Magyarok Szövetsége egy központi táncegyüttes létrehozását határozta el. Ez év augusztus 10-től 30-ig a kiskőszegi Zöld-szigeten harminchat kórógyi, szentlászlói, laskói, csúzai, sepei, csáki és vörösmarti fiatal részvételével néptánc-tábor szervezett, s ezt megismételte a következő év nyarán is.¹⁵

A HMSZ Központi Táncegyüttesének 1980-ban már 36 táncosa és 7 zenésze volt, s az évek folyamán számos fesztiválon lépett fel és rendszeresen szerepelt műsoraival a magyarlakta településeken. A nyolcvanas évek végén tíz művelődési egyesületnek működött táncsoportja.

¹³ Arday Lajos: A horvátországi (baranyai-szlavóniai) magyarok oktatási-művelődési helyzete az 1950-es évek első felében. = Magyarságkutatás. Bp. 1990–1991. A Magyarságkutató Intézet évkönyve 102. l.; Faragó Árpád: Öntevékeny színjátszásunk a felszabadulás utáni években = HMSZ Évkönyv 1. 1979. Eszék. 111–120. l.

¹⁴ Arday Lajos i. m. u. o.

¹⁵ Berkes Eszter: Visszatekintés = HMSZ Évkönyv 1. 1979. Eszék. 135–139. l.

A nagy hagyományú olvasóköri és könyvtári újjászervezése számos nehézségbe ütközött, pedig a legtöbbet még az 1880-as években, illetve a századfordulón alapították. A két világháború között ezeket a könyvtárakat a hatóságok bezárták, állományuk szétszóródott, illetve megsemmisült. Új könyveket csak a Vajdaságból lehetett beszerezni. A magyar Kultúrszövetség kezdettől fogva szorgalmazta az olvasóköri és könyvtári újjászervezését. 1952-ben 60 könyvtár működött a magyar lakta településeken, de állományukban kevés volt az olvasók által igen keresett klasszikus, illetve gyermekirodalom. 1955 elején a Drávaszögben már 38 olvasóköri működött, a kötetek száma elérte a 13 ezret, az olvasóké a háromezret. 1979-ben a Drávaszög tizenöt falujában működött magyar könyvtár, összesen 17 536 kötettel, a nyolc szlavóniai magyar településen pedig további 6811 kötetet számláltak össze. A HMSZ központi könyvtárában 610 magyar nyelvű kötet volt.¹⁶ A fentiekén kívül a hetvenes évek végén 36 diák- és 33 tanári könyv is működött csaknem 15 ezer kötettel.

Több éves gyűjtői és szervezői munka eredményeként állt össze Vörösmarton a tájmúzeumi gyűjtemény, amelyet 1979. május 18-án nyitottak meg a közönség előtt. A beruházás költségeit a HMSZ teremtette elő, egyben biztosítva a gyűjtemény további fejlődését is. A HMSZ bábáskodott a Kórógyon és Laskón (1982) létrehozott hasonló tájtörténeti gyűjtemények megszületésénél is.¹⁷

A nyolcvanas években Harasztiban alakult falumúzeum, amely a szlavóniai magyarság népéletét mutatta be. A drávaszögi táj múltjának kutatásához, a népélet, a népköltészet iránti érdeklődés felkeltéséhez nagy ösztönzést adott Baranyai Júlia esszé-stílusban megírt könyve, a Vízbe vesző nyomokon (1976.) A hetvenes évek közepétől megindulnak a folklórkutatások a vidéken, Lábadi Károly és Katona Imre több kötetben adja ki a nyolcvanas években a vidék, illetve Szlavónia magyar népballadait, találós kérdéseit, szólásait, népköltészetét. A drávaszög legrégebb halászfalujának és az ősi mesterségnek, a halászatnak a bemutatására vállalkozott Lábadi Károly a Kopácsi vízi élet c. könyvében (1987). Az embert nyűvő, inat szaggató nehéz mesterség csínjának-bínjának részletes leírása mellett a vízhez, a halászatához fűződő gazdag népköltési-, hiedelem- és szokásanyagot is tartalmazza a könyv, pompásan ötvözve a szellemi és tárgyi néprajz idevágó adalékait.¹⁸

A Horvátországi Magyarok Szövetségének nyolcvanas években kiadott évkönyveiben is számos értékes néprajzi publikáció olvasható.

Az eszéki rádió magyar adása 1945-ben indult, első szerkesztője Borenich Hugó volt. Kezdetben hetente egyszer hangzott el magyar műsor, szombat esténként, negyed órában, 1949-től már heti három alkalommal, 1950 szeptemberétől pedig a hét minden napján. Magyar nyelvű, ifjúsági és zenés faluműsora is volt az eszéki rádiónak, és vasárnap délutánonként kétórás zenés kívánságműsora. 1948-ban négytagú magyar

¹⁶Troszt Sándor: Jelentés a HMSZ 1979. évi munkájáról = HMSZ Évkönyv. 2. 1980. Eszék. 95–96. l.

¹⁷Troszt Sándor i. m. 97. l.

¹⁸Lábadi Károly: Néprajzi kutatások és kiadványok Horvátországban = HMSZ Évkönyv 10. 1988. Eszék, 262–269. l.; Blažek, Pavlek. A magyar nemzetiség irodalmi és kiadói tevékenysége az Eszék Községek Közössége területén = HMSZ Évkönyv 7. 1985. Eszék. 83–91. l.

vonószekerek alakult, később külön magyar népi zenekar is. Az Újvidéki Rádió magyar adásának megkezdése után (1949) az eszékie fokozatosan csökkent, majd a további évtizedekben megállapodott a napi 15 perces, vasárnaponkénti félórás szinten.¹⁹

A Zágrábi Televízió 1978 novemberében kezdte meg magyar nyelvű adását Láthatár címmel, havonta tizenöt percben. Ezen kívül a nyolcvanas években minden hétfőn átvette az Újvidéki Televízió magyar nyelvű híradóját és Barázda című félórás faluműsorát.²⁰

Az ötvenes évek elejétől gyakran rendeztek irodalmi esteket, író-olvasó találkozókat neves vajdasági írók – Ács Károly, Csépe Imre, Gál László, Laták István, Majtényi Mihály, Bosnyák István, Herceg János, B. Szabó György, Dudás Károly, Németh István és mások – részvételével a Drávaszögben és a szlavóniai magyar falvakban. Egy magyar nyelvű horvátországi irodalmi folyóirat kiadásának a gondolata is felmerült az 1972 novemberében Vörösmarton megalakult Apostol János Irodalmi-Nyelvművelő Csoport tervei között.²¹

Holtág lett volna a címe, anyaga 1981–1982-ben már össze is állt, pénzt is adott volna hozzá a helyi közösség és a községi érdekközösség, de a politika alantas sziszegése megakadályozta a megjelenését. A magyarság tömörülése elleni koholt vádak és támadások meggyengítették a fiatal értelmiségiek sorát, és a Holtág nem jelent meg.

Magát a folyóirat ötletét a *Horvátországi Magyarok Szövetsége Évkönyvének* szerkesztője, Troszt Sándor mentette át 1982 végén. A 4. Évkönyv utolsó fejezeteként *Drávaszögi műhely* címmel a horvátországi íróknak, költőknek adott fórumot. A műhely alkotói: Kontra Ferenc, Vörös Endre, Lábadi Károly, Loboda Gábor, Pataky András és Csörgits József.

A horvátországi önálló magyar folyóirat tervét Tausz Imre, a Magyar Képes Újság felelős szerkesztője és Lábadi Károly szerkesztő támasztotta fel ismét egy irodalmi, néprajzi, kritikai folyóirat képében, *Életfa* címmel. A folyóirat első – s mindeddig egyetlen száma – 1992 őszén látott napvilágot, immár háborús körülmények között, egy súlyos vérvesztéséget szenvedett alkotói gárda és egy erősen megfogyatkozott olvasóközönség egymáskeresésének szomorú dokumentumaként.

A második világháború után néhány évvel, 1948-ban a Sztálin akaratát végrehajtó Tájékoztató Iroda határozata kiközösítette Jugoszláviát az ún. „népi demokratikus” országok sorából. Ennek nyomán a magyar-jugoszláv viszony is elmérgesedett, úgyszólván minden kapcsolat megszűnt az anyaország és a délvidéki – közte a drávaszögi és a szlavóniai – magyarság között. A helyzet csak az ötvenes évek végén kezdett javulni, s a hetvenes évekre vált normálissá. A határmenti lakossági kapcsolatok újrafelvételét nagyban segítette az 1975. november 5-én aláírt magyar-jugoszláv kishatárforgalmi egyezmény. 1976-ban a kishatárforgalmi sávot 20 km mélységben határozták

¹⁹Kovács Irén: Az Eszéki Rádió jubileuma = HMSZ Évkönyv 2. 1980. Eszék. 73–77. l.

²⁰Tájékoztató a nemzetiségi nyelvű rádió- és televízióműsorokról a Horvát Szocialista Köztársaságban = HMSZ Évkönyv. 7. 1985. Eszék. 65–81 l.

²¹Csörgits József: Tizenöt éves az Apostol János Irodalmi-Nyelvművelő Csoport = HMSZ Évkönyv 8–9. Eszék 1986–1987. 63–66. l.

meg, s az ezen belül lakók évente nyolc alkalommal léphettek át az államhatárt kishatárforgalmi engedéllyel. Már az 1975-ös egyezmény időszakában megerősödtek a különböző települések, üzemek, intézmények közötti kapcsolatok, így például Eszék és Pécs, illetve Pélmónostor és Mohács testvérvárosi megállapodást kötött és kapcsolatot épített ki egymással a pécsi Baranya Megyei Levéltár és az eszéki Történelmi Levéltár, az eszéki és a pécsi egyetem, a Horvátországi Magyarok Szövetsége és a Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése stb.

Az 1990-es esztendő fordulópont volt a horvátországi magyarság életében. A többpártrendszer ráébresztette a kisebbségben lévő magyarokat, hogy a nemzetiségi összetételnek megfelelő kulcsrendszert alkalmazó korábbi egypártrendszer felszámolásával kiszorulhatnak a politikai életről. A HMSZ elnöksége, majd közgyűlése először 1990 januárjában, majd 1991 májusában megvitatta jövőbeni feladatait az új helyzetben. A két fórumon úgy döntöttek, hogy a HMSZ nem válik a horvátországi magyarok politikai és pártérdekeinek hordozójává, nem alakul át politikai szervezetté, hanem továbbra is megmarad a művelődés szférájában. Viszont, hogy a magyarság ne maradjon ki a történelmi változásokból, 1990. március 23-án megalakult a Horvátországi Magyar Néppárt mint Horvátország első, demokratikus magyar politikai pártja. A párt elnökének Csörgits Józsefet választották. A párt programja magában foglalja a drávaszögi magyarság személyi, kulturális és területi autonómiájának igényét is. „A magyarság kis létszáma miatt a Horvátországi Magyar Néppárt, a régiók kialakításában látta nemzeti megmaradásának esélyét. Baranya Régió néven dolgozták ki ilyen értelmű elképzeléseiket a kettős kötődés határain belül, amely Horvátország és Magyarország szomszédos területeinek gazdasági és kulturális összekapcsolását szorgalmazta.”²³

Ez mindenekelőtt a Magyar-, illetve Horvátország közötti határ fokozottabb átjárhatóságát jelentené, munkavállalási, közlekedési, oktatási, egészségügyi és egyházi vonatkozásban egyaránt. Az 1990-es évben sorra alakultak a Horvátországi Magyar Néppárt helyi szervezetei Kiskőszegen, Csúzán, Sepsén, Nagydobolyán, Várdarócon, Kopácson, Laskón, Harasztiban, Eszéken, Szentlászlón. A zágrábi, a pélmónostori, a darázsi, a kői, a karancsi, a hercegszöllősi, gyakovói, erdődi tagok a helyi HMSZ-szervezetek munkájába kapcsolódtak be.

A horvátországi magyarság legújabb tragédiája 1991 nyarán kezdődött, amikor a kisebb-nagyobb tömbökben élő drávaszögi magyarság a Nagy-Szerbia létrehozásáért fegyvert ragadott szerb szélsőségesek, a csetnikek útjába került. A májusi népszavazáson ugyanis a Drávaszög népei is az önálló és független Horvátországra voksoltak. Alig egy hónappal ezután a nagy-szerb érdekeket támogató szövetségi Jugoszláv Néphadseereg egységei megszállták a Drávaszöget, Kelet-Szlavóniát, és megkezdték a „felszabadítást”: a vegyes lakosságú kisvárosok, a horvát és magyar falvak pusztítását. Az indok a szerbek „veszélyeztetettsége” volt. „Felszabadító” hadműveleteik különösen a többnemzetiségű települések – Pélmónostor, Dárda, Bellye stb. – magyar lakosságát sújtot-

²³ Csörgits József: Biztonságot, egyenjogúságot, életet! = u. o. 116. l.

ták. A szlavóniai Kórógy és Szentlászló valóságos kísértetfaluvá lett. Több településen lerombolták a templomokat, elűzték a papokat. A Drávaszög kerekén 54 ezer főnyi lakosságából 1991 augusztusától november elejéig 35 ezer személy menekült el a szerb megszállók elől, köztük hétezer magyar. Az elűldözés következtében a horvátországi magyar értelmiség 80 százaléka – köztük 11 óvónő, 55 általános és 8 középiskolai tanár és 7 újságíró – földönfutóvá vált. A megszállók az első hat hónapban 121 horvát és magyar civil polgárt öltek meg, ez a szám az ENSZ békefenntartó erők jelenléte alatt ötszáz fölé emelkedett, beleértve az eltűntnek nyilvánítottakat is.

A Drávaszögben a szerb megszállás előtti, 1990/91-es tanév végéig a magyar oktatás így alakult: az 5 magyar, illetve a 4 horvát-magyar óvodába összesen 250 gyermek járt. Az öt-öt négy-, illetve nyolcosztályos magyar tannyelvű iskolában összesen 500, a két kéttannyelvű nyolcosztályos iskolában pedig további 140 kisdíák tanult. Ezen kívül 19 horvátországi – drávaszögi, szlavóniai – iskolában folyt magyar anyanyelvápolás, ami mintegy 1000 tanulót ölelt fel; kétharmaduk magyar nemzetiségű volt, a többi különböző szinten beszélt a magyar nyelvet. A pélmónostori középiskola kétnyelvű tagozatainak 150 tanulója volt; 50-en a Bácskából jártak autóbusszal Pélmónostorra, mert Zomborban és környékén nem volt lehetőségük anyanyelvükön folytatni tanulmányaikat.²⁴

A harcok kezdetén a diákok zöme Magyarországra menekült, illetve a Vajdaságban folytatja tanulmányait. A pécsi pedagógiai intézet segítségével 1991 szeptemberétől Pécsen, Siklóson, Harkányban, Mohácson és másutt megszervezték a menekült magyar és horvát gyermekek oktatását, mintegy 1300 tanulónak. Pontos adatok nem ismeretesek, mert a helyzet szinte napról-napra változik.

Az etnikai tisztogatás nyomán 1992 tavaszára több mint 40 ezer horvát és magyar menekült el szülőföldjéről. Közben a megszállók független szerb körzettel kiáltották ki a Drávaszöveget és Kelet-Szlavónia egy részét, és csatlakoztak a knini székhelyű Krajinai Szerb Köztársasághoz. 1992 tavaszától újabb etnikai tisztogatás kezdődött a nemzetiségi arányok megváltoztatása céljából: az addigi mindössze 25%-os szerb részarányt boszniai és horvátországi menekült szerbek betelepítésével „javították” fel. Ehhez azonban hely kellett, ezért rendszeressé vált a magyarok minden ok nélküli bántalmazása és megfélemlítése, hogy menekülésre készítsék őket.

Az ENSZ-csapatok drávaszögi bevonulása sem vetett véget a még szülőföldjükön maradt horvátok és magyarok megpróbáltatásainak. Az ENSZ-katonák és a szerb milícia által ellenőrzött kisköszegi Duna-hídon – ez köti össze egyetlen kapocsként a Drávaszöveget és a Vajdaságot – zavartalanul folytatódhatott a szerbek betelepítése a Drávaszögbe. 1993 februárjára a szerbek száma megközelítette a 40 ezret, arányuk a 70 százalékot. A Drávaszögben ekkorra alig négyezer magyar és tízezer horvát maradt. A drávaszögi magyarok jelentős része szétszóródott Magyarországra, Szlovéniába és a nyugati államokba; sokan közülük valószínűleg már sohasem mernek visszatérni szülőföldjükre. „A helyzet esetleges normalizálódása után is a Drávaszög magyarságának

²⁴Faragó Ferenc: Helyzetjelentés a horvátországi magyaroktatásról = u. o. 90. l.

jelentős része szórványhelyzetbe fog kerülni, s mivel tanítóinak, értelmiségének mintegy fele elmenekült, asszimilációja fel fog gyorsulni. (Különösen azért, mert elsősorban az öregek maradtak, s a menekültek közül a fiatalok hazatérése a legbizonytalanabb. Jelenleg tulajdonképpen a terület leendő hovatartozása is kétséges, mert nem kizárt, hogy a jelenlegi megállapodás ellenére végül is Szerbiához, a Vajdasághoz fog kerülni. (Még bizonytalanabb a Vuka-völgyi (Valkó patak) magyar falvak jövője. Teljes lakosságuk elmenekült, házaikat lerombolták. Ennek ellenére őshonos magyar lakosságuk egy része bizonyosan haza fog térni, és a semmiből újra fogja kezdeni, mint ahogy az elmúlt századokban már számos alkalommal megtette. A kelet-szlavóniai magyarok legkevésbé még Eszékről menekültek el, s miután eddig is ide koncentrálódott a horvátországi magyar értelmiség – az itteniek a későbbiekben is meghatározó szerepet fognak betölteni... A mai Horvátországban a helyzet annyira bizonytalan és áttekinthetetlen, hogy az egész problémakör alaposabb elemzése jelenleg elképzelhetetlen. Az azonban bizonyos, hogy a horvátországi magyarság történetében a fentiekben vázolt időszak végérvényesen lezárult, s helyzetük olyan mértékben megváltozott, s még változni fog, hogy ez már egy teljesen más történet lesz.”²⁵

²⁵Sebők László: A horvátországi magyarok... i. m. 128–129. l.